

چارچوب مفهومی برای شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های اصلی مسئولیت اجتماعی دانشگاه با استفاده از روش فراترکیب^۱

20.1001.1.24767220.1402.13.2.2.6

حمزه حاجی عباسی^۲

اکرم قدیمی^۳

حسین شیخ رضایی^۴

چکیده

در سال‌های اخیر، به دلیل افزایش یافتن و پیچیده‌شدن مسائل جامعه، توجه به مسئولیت اجتماعی دانشگاه افزایش یافته است. در این مقاله با هدف تعریف مسئولیت اجتماعی دانشگاه و شناسایی مؤلفه‌های آن به بررسی انتقادی آرای گوناگون درباره دانشگاه مطلوب در دنیای پیچیده امروز پرداخته شد. سپس با استفاده از روش فراترکیب دسته‌بندی جامع و منسجمی از ابعاد و مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه ارائه شد. در حوزه مطالعات دانشگاه‌پژوهی با جست‌وجو در پایگاه مقالات داخلی و با توجه به واژگان مرتبط، ۸۷۰ منبع اولیه در بازه زمانی ده سال اخیر استخراج گردید. سپس با بررسی ارتباط عنوان، چکیده، روش و یافته‌های مقالات با اهداف این پژوهش، ۲۳ مقاله برای کدگذاری مدنظر قرار گرفت. در ادامه با کدگذاری باز و محوری، شاخص‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در ۵ بعد و ۲۶ مقوله اصلی دسته‌بندی شد که عبارت‌اند از: ابعاد راهبردی با مؤلفه‌های چشم‌انداز و راهبرد روشن، رهبر حامی، ائتلاف و تعامل گسترده با ذی‌نفعان بیرونی، تأمین مالی پایدار، اداره‌مشارکتی و آزادی دانشگاهی، ارزیابی، مستندسازی و گزارش‌دهی مستمر؛ آموزش با مؤلفه‌های آموزش اصول شهروندی، توسعه توانمندی دانشجویان، آموزش فراگیر، محتوای درسی مسئله‌محور، یادگیری مشارکتی و اخلاق در آموزش؛ پژوهش با مؤلفه‌های پژوهش مشارکتی، پژوهش مسئله‌محور، اخلاق در پژوهش، حمایت از نوآوری و ترویج علم در صنعت و جامعه؛ خدمات با مؤلفه‌های حمایت از شرکت‌های نوپا، مشارکت در اقتصاد منطقه، تقویت سرمایه فرهنگی و اجتماعی و فعالیت‌های خیرخواهانه؛ مدیریت داخلی با مؤلفه‌های رویه‌های کاری منصفانه، کیفیت زندگی کاری دانشگاهیان، توجه به محیط‌زیست، ساختار و فرهنگ پویا و زیرساخت نوین. این مقاله نشان می‌دهد دانشگاه مسئولیت‌پذیر در قبال جامعه، در تمامی کارکردهای خود به صورت متناسب به مسائل اجتماعی توجه می‌کند و این دغدغه را تنها به رسالت سوم دانشگاه و فعالیت‌های خیرخواهانه تقلیل نمی‌دهد. در انتهای مقاله پیشنهادهایی برای تقویت مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی در دانشگاه ایرانی نیز ارائه شده است.

واژگان کلیدی: کارکردهای دانشگاه، خیر عمومی، دانشگاه پایدار، دانشگاه کارآفرین، دانشگاه نسل چهارم

تاریخ دریافت: ۰۵ مرداد ۱۴۰۱

تاریخ بازنگری: ۰۹ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۲۷ شهریور ۱۴۰۱

۱. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته سیاست‌گذاری علم و فناوری مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور است.

۲. دانشجوی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور؛ hajimasoud@gmail.com

۳. دانشیار گروه مطالعات آینده علم و فناوری، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور (نویسنده مسئول)؛ ghadimi.nrisp@gmail.com

۴. استادیار گروه مطالعات علم، موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران؛ Sheykhezae@gmail.com

مقدمه

مسائل پیچیده اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه امروز ناشی از وضعیت جدید زندگی انسانی است؛ و حل این مسائل تنها با بهره‌گیری از علم و فناوری امکان‌پذیر است. بدین دلیل، مؤسسات آموزشی نقش انکارناپذیری در شکل‌گیری جامعه‌ای بهتر دارند. آن‌ها پتانسیل لازم برای تسریع گذار جامعه به سمت پایداری را با افزایش توانمندی و انگیزه افراد فراهم می‌کنند (Latif, 2018). در این میان، مشارکت اجتماعی دانشگاه‌ها با مسائلی روبروست. از یک سو مسائل داخلی نظام آموزش عالی، مانند افزایش رقابت میان دانشگاه‌ها در رتبه‌بندی‌های جهانی، توجه به مقاله‌نویسی به جای انجام پژوهش اثربخش، کیفیت کم آموزش، نظام پاداش‌دهی معیوب دانشگاهیان و بی‌توجهی به اهداف اساسی، دانشگاه را از رسالت فرهنگی و اجتماعی خود دور کرده است. از سوی دیگر، جهانی‌شدن، توسعه فناوری اطلاعات، توده‌ای شدن آموزش و کاهش منابع مالی عمومی باعث افزایش ضرورت شفافیت و پاسخ‌گویی دانشگاه به جامعه محلی، ملی و جهانی شده است (Vasilescu et al., 2010).

نبود انسجام میان ذی‌نفعان دانشگاهی در تعریف مشخصی از «مسئولیت اجتماعی دانشگاه»^۱ به کژفهمی این مفهوم منجر شده است به گونه‌ای که به منزله کار فوق‌برنامه در نظر گرفته می‌شود (Ali et al., 2021)؛ درحالی‌که مسئولیت اجتماعی باید در کارکردهای اصلی دانشگاه گنجانده شود (Chen et al., 2015). شناخت ابعاد مسئولیت اجتماعی دانشگاه در ایران کمک بزرگی به فهم مسیر توسعه پایدار اجتماعی کشور خواهد کرد (Esfija-ni et al., 2013). اگرچه، در سال‌های اخیر نهادهای بالادستی در حوزه علم و فناوری (برای مثال مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور)^۲ برای پدیدآوردن نگاهی مشترک و آینده‌نگر میان دانشگاه‌ها و کنشگران اجتماعی فعالیت‌هایی داشته‌اند (Fa-zlifard et al., 2021)، اما اصلاح‌نکردن کارویژه‌ها در نهاد دانشگاه، سبب فاصله گرفتن آن از اجتماع خود شده است؛ بدین جهت می‌توان گفت بازتعریف نهادی، ساختاری و کارکردی دانشگاه، برای پاسخ به تغییرات و مسائل پیچیده درونی و بیرونی، مهم‌ترین مسئولیت اجتماعی امروز دانشگاه است (Pinheiro et al., 2015). اگر دانشگاه نتواند خود را بازآرایی کند تا به مسائل پیچیده جامعه امروز پاسخ دهد، بیش‌ازپیش در جامعه خود کم‌اثر خواهد بود. شناخت مؤلفه‌های ضروری برای تغییرات نهادی دانشگاه در راستای عمل به مسئولیت اجتماعی، شاخصی برای حرکت دانشگاه به منظور رسیدن به پایداری دانشگاه است که

مقدمه‌ای برای پایداری جامعه خواهد بود.

برای تغییرات نهادی در رویکردهای گوناگون فلسفی-اجتماعی به دانشگاه، مؤلفه‌های متنوعی پیشنهاد شده است. پژوهش حاضر ضمن دسته‌بندی منسجمی از این مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی دانشگاه در بازتعریف نهادی خود، دانشگاه جامعه‌محور و کارآفرین در تمامی ابعاد و کارکردهای خود در حال گذار به سوی دانشگاه پایدار است. با استفاده از روش مرور نظام‌مند مقاله‌ها و پژوهش‌های معتبر، انتخاب و مطالعه شدند. سپس با کدگذاری باز و محوری یافته‌های پژوهش‌های منتخب و ترکیب و دسته‌بندی آن‌ها، مقوله‌ها و ابعاد مسئولیت اجتماعی دانشگاه شناسایی شدند. در پایان پیشنهادها و راهکارهایی برای دانشگاهیان و سیاست‌گذاران آموزش عالی در ایران، به‌منظور توجه به مسئولیت اجتماعی در کارکردهای پژوهش، آموزش، خدمات و همچنین اداره دانشگاه ارائه شد.

۱. مبانی نظری

پیشرفت‌های گسترده در قرن بیستم، شیوه جدید زیست بشر و همچنین توسعه صنعتی در سال‌های اخیر آسیب‌هایی عمیق، فراگیر و جبران‌ناپذیری بر طبیعت و جامعه بشری داشته و ضرورت تعریف مجدد و چندبعدی از مسئولیت‌پذیری را دوچندان کرده است (Pellizzoni, 2004). این مسئولیت جدید به دلیل مشارکت جمعی و سازمانی در تولیدات علمی و فناورانه «مسئولیتی مشترک»^۱ است (Smiley, 2008) که براساس فرایندهای جمعی خواهد بود (Owen et al., 2013: 30). در عصر جدید، مفهوم مسئولیت‌پذیری به سه جهت سوق یافته و تغییر کرده است؛ از مسئولیتی فردی به مسئولیتی جمعی (گروهی، سازمان و اجتماعی) (Smiley, 2008)؛ از مسئولیتی گذشته‌نگر (پاسخ‌گویی) به مسئولیتی آینده‌نگر (واکنش‌پذیر) (Pellizzoni, 2004) و از مسئولیتی انسانی به مسئولیتی فرانسسانی (محیط زیستی) (Vallaecys, 2009). مفهوم مسئولیت اجتماعی^۲ در سازمان‌های گوناگون (دولتی، عمومی و خصوصی) از نیمه دوم قرن بیستم مدنظر مخالفان و موافقان قرار گرفت (Carroll, 1991). مطالعه مسئولیت‌پذیری در سازمان‌ها در تلاقی با سه حوزه مطالعاتی «اخلاق، مسئولیت‌پذیری و پایداری» است. حوزه مطالعاتی «اخلاق» به چگونگی تصمیم‌گیری درست در موقعیت‌های متعارض اخلاقی^۳ در سازمان می‌پردازد. حوزه مطالعاتی «مسئولیت‌پذیری» به پاسخ‌گویی در مقابل ذی‌نفعان^۴ مرتبط است و تمرکز حوزه مطالعاتی «پایداری» بر رعایت

1. Collective Responsibility

2. Social Responsibility

3. Moral Dilemma

4. Stakeholders

1. University Social Responsibility (USR)

۲. برای مشاهده فعالیت‌ها، مراجعه شود به قسمت «مأموریت‌های ویژه» در وبگاه این مرکز (www.nrisp.ac.ir).

در اقتصادهای دانش‌بنیان است. دانشگاه یکی از بازیگران نظام نوآوری ملی و منطقه‌ای است که سرریز دانشی به شرکت‌های مجاور خود دارد و سبب توسعه منطقه‌ای، صنعتی و فناوری می‌شود. در این رویکرد، مشارکت دانشگاه در جامعه در افزایش اشتغال‌پذیری دانش‌آموختگان، کمک به رشد اقتصاد ملی و توسعه نوآوری در شرکت‌هاست. مفاهیمی مانند «دانشگاه کارآفرین» از کلارک^۵ و «مارپیچ سه‌گانه» از اتکویتز و لیدسدورف^۶ مطرح می‌شوند که رابطه دانشگاه، صنعت و دولت را مفهوم‌سازی می‌کنند. همچنین مفاهیمی مانند کارایی، مالکیت، نوآوری اقتصادی، انتقال فناوری، فعالیت‌های کارآفرینی و تجاری‌سازی و راه‌اندازی کسب‌وکار در این دیدگاه وجود دارد (Goddard et al., 2016: 50). به عقیده منتقدان این دیدگاه، تحقیقات صنعت‌محور دانشگاه را به شرکتی تبدیل می‌کند که تنها به نیازهای بازار و تأمین‌کنندگان مالی خود پاسخ می‌دهد.

عدالت اجتماعی: اهمیت توجه به عدالت اجتماعی در دانشگاه‌های کشورهای غربی در اندیشه‌های متفکران دهه ۱۹۶۰ میلادی، به‌ویژه رالز^۷ و با عنوان عدالت توزیعی برجسته شد. مدل عدالت اجتماعی واکنشی در برابر دیدگاه «دانش به‌خاطر دانش» و دیدگاه عاری از ارزش در سنت هومبولتی است. گسترش مشارکت اجتماعی در قلب رویکرد عدالت اجتماعی قرار دارد و از نقش دانشگاه در جامعه و برای جامعه سخن می‌گوید (Goddard et al., 2016: 47). دانشگاه فرهنگی و اجتماعی را نیز که پیشنهاد دلانته^۸ است (Shiri, 2021) می‌توان به این گفتمان نزدیک دانست.

خیر عمومی: رویکرد خیر عمومی، بین دو دیدگاه قبلی قرار دارد. در این رویکرد، آموزش عالی با تأمین بودجه دولتی، کالایی عمومی است که باید به نیازهای فراتر از بازار نیز پاسخ دهد (Goddard et al., 2016: 52). مفاهیم «مارپیچ چهارگانه» که مشارکت جامعه مدنی در تولید دانش را ضروری می‌داند و «مارپیچ پنج‌گانه» که نقش طبیعت را برجسته می‌سازد (Carayannis et al., 2012) از این رویکرد ناشی می‌شوند (شکل ۱). نیکسن^۹ به‌منظور حرکت دانشگاه در جهت خیر عمومی به اهمیت یادگیری براساس سنجش و تأمل (فرونسیس) فراتر از یادگیری نظریه و فن (تئوریا و تخنه) اشاره کرده است (Barnett, 2012: 317-340). مک اینتایر^{۱۰} نیز امکان خیر عمومی را در توجه به فضائل فردی، عملیاتی و نهادی در سازمان می‌داند (Omidinia, 2020). وی به داشتن رویکرد کل‌نگر و پرهیز از تخصصی‌شدن مفرط و توجه صرف به رشته‌های فنی، مهندسی،

متناسب اهداف سه‌گانه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در خط تراز سه‌گانه^۱ است (Laasch and Conaway, 2014). بدین ترتیب مفهوم مسئولیت اجتماعی بنگاه^۲ در دهه‌های اخیر مورد توجه قرار گرفت.

دانشگاه نیز به‌منزله یک سازمان در برابر مسائل جامعه خود مسئول است. اگرچه ماهیت مسئولیت اجتماعی دانشگاه در دنیای جدید (نهادی در مرکزیت جامعه دانش‌بنیان) در مقایسه با دیگر سازمان‌ها، بنیادی‌تر و بیشتر است (Mahdi, 2019: 3; Goddard et al., 2016: 296). این مسئولیت از ابتدای تشکیل دانشگاه وجود داشته است، اما در اواخر قرن نوزدهم و در طول قرن بیستم، با ظهور دولت - ملت‌ها، ادغام دانشگاه‌ها در نظام‌های آموزش عالی ملی و اتکا به بودجه دولتی، اولویت‌دادن به پژوهش‌های ملی، حرفه‌ای‌شدن شغل دانشگاهی، استانداردشدن الگوی دانشگاه، افزایش رقابت جهانی، توجه بیشتر به دانش‌پژوهی کشف^۳ و بی‌توجهی به انواع دیگر دانش‌پژوهی (دانشوری) دانشگاه‌ها را از مسائل واقعی جامعه و مسئولیت‌های اجتماعی خود دور کرده است (Goddard et al., 2016: 17-20). در عصر جدید با توسعه پیوسته جوامع، جهانی‌شدن، توسعه فناوری اطلاعات و پیچیده‌شدن مسائل، نیاز است که ماهیت جدید مسئولیت دانشگاه به‌منزله «مسئولیت اجتماعی دانشگاه» بهتر شناخته شود. مسئولیت اجتماعی جدید دانشگاه، نه تنها باید درباره شیوه عملکرد، فعالیت و خروجی کوتاه‌مدت دانشگاه باشد، بلکه به اثرگذاری^۴ بلندمدت آن بر جامعه نیز مربوط می‌شود (Mili et al., 2020). دانشگاه مسئولیت‌پذیر به‌دنبال خدمت به ارزش‌های اصیل فرهنگی، اجتماعی و حفاظت از ارزش‌های اخلاقی، معنوی، زیبایی‌شناختی و عدالت‌خواهانه است (Rahmani, 2019: 60). در نتیجه «از دانشگاه مسئولیت‌پذیر امروز انتظار می‌رود که به نیازهای حال و آتی ذی‌نفعان خود، رفاه اجتماعی، کیفیت زندگی، برابری بخت‌های زندگی، رفع آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی، صلح و هم‌زیستی و توسعه پایدار توجه کند» (Baradaran Haghiri et al., 2019). رویکردهای متعددی درباره چرایی حضور دانشگاه در جامعه و چگونگی مشارکت اجتماعی دانشگاه در حل مسائل اجتماعی مطرح بوده است. در یک دسته‌بندی از رویکردهای فکری و نظری، گدارد و همکاران (2016) مشارکت اجتماعی دانشگاه و مفروضات زیربنایی آن را با سه مکتب فکری متفاوت توسعه اقتصادی، عدالت اجتماعی و خیر عمومی مرتبط می‌دانند.

توسعه اقتصادی: در این دیدگاه، آموزش عالی مزیتی رقابتی

5. Clark

6. Etzkowitz and Leydesdorff

7. Rawls

8. Delanty

9. Nixon

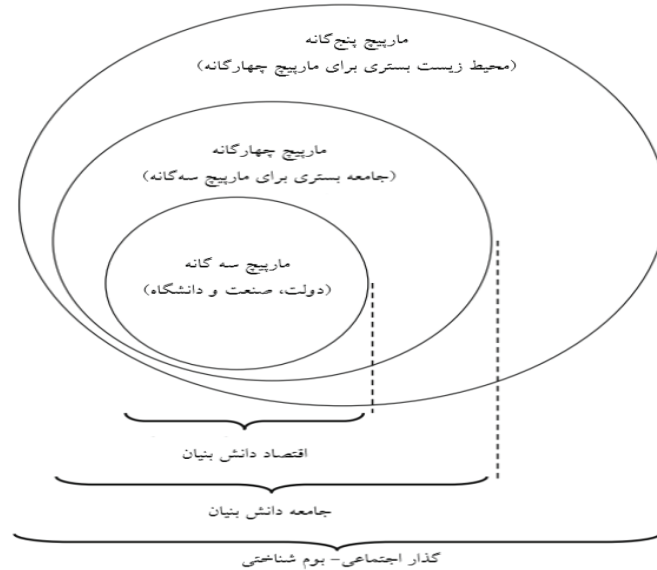
10. MacIntyre

1. Triple Bottom Line

2. Corporate social responsibility

3. Scholarship of discovery

4. Effect

شکل ۱. توجه به زیست‌بوم و جامعه در تولید دانش و فناوری (Carayannis et al., 2012)

دانشگاه نسل سوم را جذب منابع مالی، نوآوری، کارآفرینی مبتنی بر فناوری و مهارت‌آموزی استادان دانسته و مهم‌ترین شاخص دانشگاه نسل سوم را فرهنگ سازمانی کارآفرینی معرفی کرده‌اند. کیخا (2021) نیز برای بازآفرینی الگوی اکوسیستم کارآفرینی دانشگاه نسل سوم، مؤلفه‌های عوامل علمی - دانشگاهی، عوامل حکمرانی، عوامل زیرساختی و مالی را شناسایی کرده است. درباره دانشگاه نسل چهارم، یدالهی و همکاران (2021) با استفاده از روش داده‌بنیاد به تدوین الگوی دانشگاه نسل چهارم برای دانشگاه‌های ایران پرداخته‌اند. آن‌ها دانشگاه مسئولیت‌گرای ارزش‌آفرین را پدیده محوری نسل چهارم دانشگاه‌ها می‌دانند. احمدیان چاشمی و همکاران (2021) نیز با هدف مدل‌سازی دانشگاه نسل چهارم، با استفاده از روش داده‌بنیاد ابعاد مربوط را شناسایی کرده‌اند. همچنین سپهری و همکاران (2021) رویکردها و روش‌های یاددهی و یادگیری را در دانشگاه‌های نسل چهارم بررسی کرده‌اند. در زمینه دانشگاه پایدار، جاودانی و حمزه‌رباطی (2021) نسل‌های آموزش عالی پایدار را سه نسل دانشگاه سبز، توسعه پایدار و پردیس پایدار معرفی کرده‌اند. راد و همکاران (2017) با هدف طراحی مدل دانشگاه پایدار ۸ بعد مدیریت زیست‌محیطی فضای دانشگاهی، آموزش پایدار، مشارکت‌کنندگان، مدیریت پایدار، سرمایه اجتماعی، پژوهش پایدار، نظارت و گزارش دهی و اداری - مالی را از مهم‌ترین مؤلفه‌های دانشگاه پایدار معرفی کرده‌اند. دارابی و همکاران (2019) در پژوهشی درباره شناسایی شاخص‌های پایدار دانشگاهی، ۸ مقوله را شناسایی کردند که عبارت‌اند از: پداگوژی، پژوهش، الزامات ساختی - کارکردی، دانشگاه‌پژوهی، پایداری

علمی و ریاضیات در دانشگاه تأکید می‌کند (MacIntyre, 2009: 257-266). مفاهیم دانشگاه پایدار (آموزش پایدار) (Mousavi et al., 2021) نسل چهارم دانشگاهی (Pawłowski, 2009)، دانشگاه مدنی (Goddard et al., 2016) و رویکرد دانشگاه حکمت بنیان از مکسول^۲ (Barnett, 2012: 279-313) را می‌توان در این دسته قرار داد.

بدین ترتیب، می‌توان تعریف سوم یعنی مسئولیت دانشگاه در قبال خیر عمومی (پایداری اجتماعی) را جامع‌ترین تعریف از مسئولیت اجتماعی دانشگاه امروز دانست. پایداری اجتماعی که حاصل جامعیت و انسجام دو مفهوم توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی در مفهوم خیر عمومی است.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در داخل و خارج از کشور درباره مطالعه مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌منزله یک نهاد انجام شده است. این پژوهش‌ها از دیدگاه‌های گوناگون و پراکنده در سه دسته اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی تحت عناوین دانشگاه نسل سوم و کارآفرین، جامعه‌محور، نسل چهارم و دانشگاه پایدار صورت گرفته‌اند. نعمت‌الهی و همکاران (2019) در پژوهش خود درباره دانشگاه نسل سوم و کارآفرین ضمن بیان تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو، با مرور نظام‌مند پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه دانشگاه نسل سوم، مؤلفه‌های این دانشگاه را معرفی کرده‌اند. توشمالی و همکاران (2020) نیز مقوله‌های اصلی

1. Sustainable Education

2. Maxwell

درحالی‌که در کشورهای درحال‌گذار به فعالیت‌های کوتاه‌مدت با تمرکز بر ذی‌نفعان توجه بیشتری می‌شود. وازکوئز و همکاران (2015) تأثیر مسئولیت اجتماعی بر کیفیت، رضایت دانشجویان و حسن شهرت دانشگاه را سنجش کرده‌اند. والایس و همکاران (2009) مجموعه‌ای ابزار برای اجرا و سنجش مسئولیت اجتماعی در دانشگاه ارائه کرده‌اند. چن و همکاران (2015) عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشگاه را ابعاد اجتماعی، فرواجتماعی، شناختی، سازمانی، نوع‌دوستانه، اقتصادی، اخلاقی، زیست‌محیطی و آموزشی معرفی کرده‌اند. اسفیجانی و همکاران (2017) در پژوهش خود به ابعاد مشارکت، آموزش، پژوهش، خدمت، اخلاقیات، شفافیت و ذی‌نفعان اشاره کرده‌اند. لطیف (2018) ابعاد عملیات، ذی‌نفعان درونی، قانونی، اخلاقی، توسعه و تحقیق، نوع‌دوستی و مشارکت اجتماعی را پیشنهاد داده است. علی و همکاران (2021) برنامه درسی، سیاسی، توسعه پایدار، آموزش مدنی و بسط آموزش^۲ در جامعه را مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه معرفی کرده‌اند. رومابی و همکاران (2020) ابعاد آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی (داخل دانشکده، بیرون از دانشکده) را برشمردند. باستوس و همکاران (2019) نیز ابعاد اقتصادی، قانونی، اخلاقی و نوع‌دوستی را معرفی کرده‌اند. همچنین سانچزهرناندز و مایناردز (2016) مؤلفه‌های مدیریت، برنامه آموزشی، پژوهش، فرهنگ کارآفرینی اجتماعی، رضایت دانشجو و کیفیت را بررسی کرده‌اند. محمد (2015) نیز به موضوعاتی مانند رسالت، چشم‌انداز و ارزش‌ها، آموزش، پژوهش، مدیریت، سیاست‌ها و اقدامات، خدمات اجتماعی و امور محیط زیستی، ارتباطات و گزارش‌دهی به ذی‌نفعان بیرونی اشاره کرده است. در مروری نظام‌مند مقالات مرتبط برای شناسایی روندهای جدید این حوزه نشان می‌دهد پیشنهاد بیشتر مطالعات مسئولیت اجتماعی دانشگاه درباره مقررات‌گذاری برای افزایش مشارکت‌پذیری فعالیت‌های دانشگاهی است تا تأثیرگذاری آن‌ها را افزایش دهد (Dávila et al., 2022).

مرور مطالعات دانشگاه‌پژوهی درباره تغییرات نهادی لازم برای روبه‌روشدن با مسائل و مشکلات امروز نشان می‌دهد این پژوهش‌ها (دانشگاه جامعه‌محور، کارآفرین، نسل سوم، پایدار، نسل چهارم و...) در اصل هدفی مشترک دارند و هرکدام به بخشی از مسئولیت‌های دانشگاه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، محیط‌زیستی، منطقه‌ای و... اشاره کرده‌اند، اما جامعیت و انسجام کافی در رویکرد و نتایج این پژوهش‌ها، در مقایسه با مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه دیده نمی‌شود. نبود انسجام مفهومی، سبب شناسایی نادرست مسئولیت اجتماعی در هریک از کارکردهای اصلی دانشگاه می‌شود؛ ازاین‌رو

اجتماعی، اقتصادی، هویت علمی و دیپلماسی علمی. از دیدگاه محمدی و همکاران (2019) نیز عوامل مؤثر بر توسعه آموزش عالی عبارت‌اند از: تعهد مدیریت دانشگاه، داشتن دانش درباره آموزش عالی پایدار، آموزش‌های پایداری محور، همکاری و مشارکت، نگرش به پایداری، حمایت مدیریت و زیرساخت‌ها و فرهنگ دانشگاهی. همچنین حمزه‌رباتی و همکاران (2017) یکی از ضعف‌های پژوهش‌های پایداری در آموزش عالی را توجه افراطی به مسائل زیست‌محیطی در دانشگاه دانسته‌اند. در پژوهش دیگری جاودانی و کیخا (2020) مطالعات انجام‌شده درباره آموزش پایدار در ایران را به‌صورت انتقادی بازخوانی کرده و سردرگمی مفهومی درخصوص توسعه پایدار و آموزش عالی پایدار را مهم‌ترین کاستی این پژوهش‌ها عنوان کرده‌اند. اگرچه این پژوهشگران تغییرات نهادی را مطالعه کرده‌اند، هرکدام به جنبه خاصی از موضوع توجه کرده‌اند و رویکرد جامعی برای مسئولیت‌های دانشگاه بیان نکرده‌اند. همچنین به‌روشنی ترکیب و هم‌بندی مفاهیم دانشگاه‌پژوهی (کارآفرین، اجتماعی و پایدار) را بیان نکرده‌اند.

علاوه‌بر سه رویکرد فوق، در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه نیز انجام شده است. رجیبان و همکاران (2020) با هدف توسعه الگوی پیوند دانشگاه و جامعه مبتنی بر رویکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آموزش عالی کشاورزی، الگوی چندلایه‌ای را با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علی ارائه کرده‌اند. برادران حقیر و همکاران (2019) با هدف مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه با روش مبتنی بر نظریه، مؤلفه‌های فردی (نگرش، ارزش، منش، کنش)، سازمانی (آموزش و تربیت، پژوهش، خدمات تخصصی و مشارکت اجتماعی) را شناسایی کرده‌اند. حبیبی و همکاران (2016) ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی را مسئولیت عمومی، اقتصادی، قانون‌گرایی، اخلاق‌گرایی و فناوری معرفی کرده‌اند. رجیبان غریب و همکاران (2021) با آینده‌پژوهی مسئولیت اجتماعی در آموزش عالی کشاورزی، دو سناریوی قوی و متضاد (ققنوس و طاووس) ارائه داده‌اند. دولتی و همکاران (2021) نیز به روش داده‌بنیاد، مدلی برای تحلیل مشارکت اجتماعی دانشگاه‌سمنان ارائه کرده‌اند.

در مطالعات بین‌المللی، یافته‌های باپتیس و همکاران (2022) تأیید می‌کند در کشورهای آفریقایی نیز مسئولیت اجتماعی فعالیتی اضافی^۱ نیست، بلکه برای پیشرفت و توسعه این مناطق ضروری‌اند. نتایج پژوهش هوانگ و دو (2021) نشان می‌دهد طرح‌های مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌های کشورهای توسعه‌یافته بر ارزش‌های اصلی در بلندمدت تأکید بیشتری دارند؛

۳. روش پژوهش

به منظور دسته‌بندی مؤلفه‌ها و ابعاد مسئولیت اجتماعی دانشگاه از روش فراترکیب استفاده شده است. این روش برای تفسیر انتقادی نقاط قوت و محدودیت‌های پژوهش‌ها، کشف مفروضات نظریه‌ها، ارائه تبیینی جایگزین برای تناقض‌های موجود و پیشنهاد ساختارهای نظری مناسب کاربرد دارد (Bench and Day, 2010). به دلیل اینکه این روش می‌تواند برای رسیدن به الگویی جامع و منسجم از تحقیقات قبلی به کار برود، برای پژوهش حاضر مناسب است. در این پژوهش از مدل هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو (2006) براساس جدول ۱ استفاده گردید.

ضرورت پژوهشی که بتواند پژوهش‌های قبلی را در ساختاری مفهومی کنار هم قرار دهد و نسبت آن‌ها را با هم مشخص کند برجسته است. دسته‌بندی مختصر، جامع و منسجم مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه با توجه به غایات، اهداف، ساختار و کارکردهای اصلی دانشگاه می‌تواند به الگویی کاربردی منجر شود؛ یعنی الگویی که به صورت مشخص و خلاصه ابعاد یک دانشگاه مسئولیت‌پذیر را بیان کند. بدین ترتیب هدف از این پژوهش، مطالعه نظام‌مند پژوهش‌های کیفی پیشین به منظور دسته‌بندی منسجم و کاربردی ابعاد و مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه است.

جدول ۱: مراحل پژوهش فراترکیب از سندلوسکی و باروسو

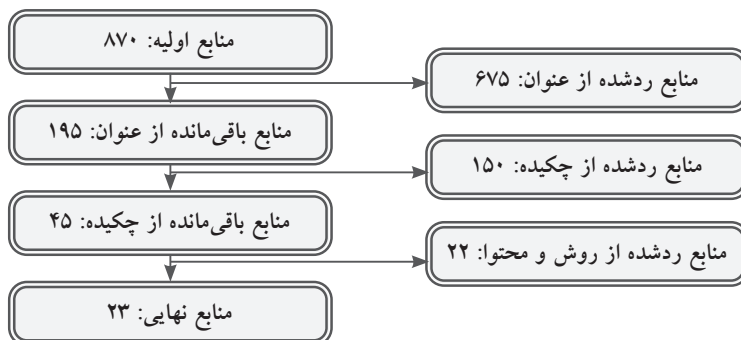
مرحله اول	تنظیم سؤال تحقیق
مرحله دوم	بررسی متون و مرور ادبیات به صورت نظام‌مند
مرحله سوم	انتخاب متون و مقالات مناسب جست‌وجو
مرحله چهارم	استخراج نتایج و اطلاعات متون
مرحله پنجم	تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها
مرحله ششم	ارزیابی و کنترل کیفیت یافته‌ها
مرحله هفتم	ارائه نتایج

شد. برای شناسایی دقیق منابع و افزایش اعتبار توصیفی پژوهش، جست‌وجو بارها تکرار شد و در ارجاعات مقالات نیز صورت گرفت. در حین جست‌وجو با رعایت معیارهای ورود و خروج از جمله بازه زمانی ده‌ساله و اعتبار علمی نشریات مربوط، مقالاتی که با زمینه پژوهش مناسبتی نداشتند حذف شدند.

در گام سوم در نهایت ۸۷۰ مقاله اولیه برای مطالعه و بررسی نهایی انتخاب شدند. در این مرحله، با بررسی عناوین و چکیده‌های مقالات، ۸۲۵ مقاله که با هدف پژوهش ارتباط نداشتند، کنار گذاشته شدند، سپس با مطالعه دقیق‌تر و بررسی روش و یافته‌های مقالات باقی‌مانده در نهایت ۲۳ مقاله برای کدگذاری انتخاب شدند. جزئیات این مقالات در پیوست قرار دارند. در نمودار ۱ فرایند انتخاب اسناد نمایش داده شده است.

در گام اول سؤال اصلی پژوهش این است که «ابعاد و مؤلفه‌های مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه کدام است». با مرور انتقادی پژوهش‌های پیشین در حوزه دانشگاه‌پژوهی نشان دادیم مسئولیت اجتماعی دانشگاه از جنس فعالیت و اقداماتی برای تغییرات نهادی به منظور حرکت به سوی پایداری است. در ادامه برای شناسایی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه مقالات مرتبط بررسی شده‌اند.

در گام دوم برای بررسی مقالات به صورت نظام‌مند، مقالات مرتبط با ترکیبی از واژگان کلیدی «مسئولیت اجتماعی دانشگاه، دانشگاه پایدار، دانشگاه نسل سوم و چهارم، دانشگاه کارآفرین و عبارت‌های ترکیبی مشابه» در پایگاه‌های علمی داخلی (مگیران، سید و علم‌نت) در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ جست‌وجو

نمودار ۱: نتایج جست‌وجو و انتخاب متون

حامی الهام‌بخش تحول سازمانی است و حضور نمایندگان دولت، صنعت و جامعه در هیئت‌امنا، به شناسایی بهتر مسائل کمک می‌کند. مدل‌های تأمین مالی متنوع نیز استقلال دانشگاه را تقویت می‌کنند. ارزیابی، مستندسازی و گزارش‌دهی مستمر نیز در پاسخ‌گویی و حفظ ارتباط با ذی‌نفعان مؤثرند. بعد دوم بعد آموزش در دانشگاه است. آموزش شهروندی شامل آموزش ارزش‌های انسانی، نظم و مسئولیت‌پذیری، مشارکت مدنی، تأکید بر عدالت اجتماعی و آموزش سیاسی و چندفرهنگی است. آموزش‌های توانمندساز و برنامه‌های خدمت - یادگیری^۱ علاوه بر افزایش شایستگی‌های فردی (مهارت، دانش و نگرش) به خودکارآمدی و تفکر انتقادی، هم‌بستگی اجتماعی و اشتیاق به عدالت اجتماعی منجر می‌شوند. تدریس با مشارکت ذی‌نفعان متعدد، کلاس درس را به صنعت و جامعه نزدیک می‌کند. بعد سوم بعد پژوهش در دانشگاه است. پژوهش‌های جامعه‌محور در خدمت حل مسائل جامعه و فرارشته‌ای هستند و با مراکز پژوهشی خارج از دانشگاه ارتباط دارند. در یک دانشگاه مسئولیت‌پذیر علاوه بر تأکید بر رعایت اخلاق پژوهش و حقوق مالکیت، به ترویج دستاوردهای پژوهش در جامعه و صنعت توجه می‌شود. بعد چهارم بعد مدیریت داخلی در دانشگاه است. مدیریت داخلی مسئولانه دانشگاه، بر هماهنگی رویه‌ها با راهبردهای کلان، مدیریت شبکه‌ای و یادگیری سازمانی تأکید می‌کند و برای حفظ محیط‌زیست و کیفیت زندگی کاری دانشگاهیان اهمیت قائل است. همچنین امکانات و زیرساخت‌های دانشگاه (فضای باز دانشگاه، کتابخانه، مراکز درمانی و...) را در دسترس جامعه محلی خود قرار می‌دهد. بعد پنجم خدمات دانشگاه به جامعه است. دانشگاه مسئولیت‌پذیر علاوه بر توجه به توسعه اقتصادی (کارایی و رقابت‌پذیری) به توسعه اجتماعی (عدالت، فقر و خشونت) و توسعه سیاسی (شهروندی و مشارکت دموکراتیک) اهمیت می‌دهد. مشارکت در پروژه‌های منطقه‌ای حمایت از شرکت‌های دانشی از جمله ویژگی‌های یک دانشگاه کارآفرین است که در ترکیب با فعالیت‌های عدالت‌محور، جامعه‌محور و توجه به گروه‌های حاشیه‌ای به افزایش سرمایه‌های اجتماعی کمک می‌کند. ۵ بعد و ۲۶ مؤلفه دانشگاه هم‌پوشانی و هم‌بستگی دارند؛ در نتیجه تناسب و هماهنگی در آن‌ها ضروری است. در نهایت چارچوب مسئولیت اجتماعی دانشگاه در شکل ۲ ارائه شده است.

در گام چهارم به منظور استخراج کدها از مقالات بررسی شده از نرم‌افزار ATLAS.ti9 استفاده شد، با کدگذاری یافته‌های ۲۳ مقاله منتخب، ۴۵۶ کد شناسایی شدند که با حذف کدهای تکراری ۳۱۶ کد اولیه به دست آمدند.

در گام پنجم که یکی از مهم‌ترین قسمت‌های پژوهش فراترکیب است، کدهای مشابه کنار هم قرار داده شدند تا مقولات کلی‌تر به صورت استقرایی برای آن‌ها ساخته شود. با اصلاح و بازبینی چندین باره به کمک گروه تحقیق، ۵ بعد و ۲۶ مقوله در جدول ۲ آمده است. سعی شد از مفاهیم غنی و پرمایه برای مقولات استفاده شود؛ برای مثال در بعد راهبردی «چشم‌انداز و راهبرد روشن» یکی از ۲۶ مقوله‌ای است که بر ساخته شده از ۱۴ کد اولیه است که این کدها حداقل در ۶ مقاله ذکر شده‌اند.

در گام ششم، بر اساس نظر سندلوسکی و باروسو (2006) پژوهش فراترکیب باید چهار نوع اعتبار توصیفی، تفسیری، نظری و عملی داشته باشد. برای این منظور می‌توان از رد ممیزی، گفت‌وگوی مداوم گروه پژوهش و بررسی همتایان متخصص بهره برد. به منظور تضمین اعتبار توصیفی پژوهش، ضمن جست‌وجوهای چندباره در پایگاه‌های گوناگون، از نرم‌افزار مدیریت مرجع (مندلی) برای سامان‌دهی مقالات مطالعه شده استفاده شد. همچنین کدها و مقوله‌های استخراجی، ضمن تأیید استادان راهنما و مشاور، صاحب‌نظران حوزه آموزش عالی نیز آن را بررسی کردند تا اعتبار تفسیری و نظری پژوهش افزایش یابد. درباره اعتبار عملی نیز می‌توان به ساده و مفهوم‌بودن مؤلفه‌های استخراجی و استفاده از الگوی نهایی در پژوهشی دیگر اشاره کرد. به منظور تأییدپذیری کلی پژوهش نیز از دو متخصص حوزه آموزش عالی درباره فرایند کار از ابتدا تا انتها نظرخواهی شد. در نهایت گام نهایی روش فراترکیب ارائه یافته‌هاست که در ادامه بیان شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

با مطالعه پژوهش‌های انتخاب‌شده، شاخص‌هایی که بیان‌کننده مسئولیت اجتماعی دانشگاه هستند در ۵ بعد و ۲۶ مقوله دسته‌بندی شدند. بعد اول شامل موضوعات راهبردی دانشگاه است. مدل‌های مختلفی برای اداره دانشگاه (دولتی، بازاری، هیئت‌امنایی، ترکیبی و...) ارائه شده است. در دیدگاه مسئولیت اجتماعی، مدل اداره دانشگاه باید مشورتی و چابک باشد. رهبری

جدول ۲: عوامل و شاخص‌های مسئولیت اجتماعی در ابعاد پنج‌گانه

تعداد	منابع کدها	نمونه‌ای از کدها	عامل	بعد
۱۴	۵، ۷، ۱۶، ۱۸، ۱۹ و ۲	توجه به سیاست‌های فرادست/ توجه به ذی‌نفعان در اهداف کلان/ اصلاح سیاست‌ها و فرایندها/ تأکید بر انتقال دانش به جامعه/ انعکاس پایداری در مأموریت‌های آموزش عالی/ تعهد راهبردی به انگیزش اعضای دانشگاه در اجرای فعالیت‌های پایدار/ توجه به آینده/ بازتعریف استقلال و آزادی علمی در هماهنگی با شرایط جامعه/ تأثیرگذاری در تحولات اجتماعی/ بین‌المللی‌سازی/ تأکید بر توسعه کارآفرینی در اهداف/ توجه به باورهای حقیقی جامعه/ چشم‌انداز و مأموریت‌های توسعه‌ای براساس نیازهای منطقه‌ای/ خلق راهبردهای نوین	چشم‌انداز و راهبرد روشن	راهنما
۸	۵ و ۷	الهام‌بخش و تحول‌گرا/ پرورش نیروی کار منعطف/ متعهد به فعالیت‌های کارآفرینی و پایداری/ جان‌شین پروری/ رهبری حرفه‌ای/ رهبری مسئولانه/ شفاف در تصمیم‌گیری/ رهبری پویا	رهبر حامی	
۷	۵، ۷، ۱۶، ۲۰ و ۲	ارتباط با دولت و صنعت/ افزایش تعامل با دیگر دانشگاه‌ها/ پیوستن به شبکه‌های ملی و بین‌المللی مسئولیت اجتماعی/ تعامل حرفه‌ای با نخبگان منطقه‌ای/ ارتباط با جامعه/ گسترش همکاری‌های علمی بین‌المللی/ پیوند آموزش عالی با آموزش عمومی	اتتلاف و تعامل گسترده با ذی‌نفعان بیرونی	
۹	۵، ۷، ۲۲، ۲۳ و ۴	تخصیص هدفمند بودجه براساس عملکرد/ استقلال مالی دانشگاه و خودگردان بودن آن/ تخصیص بودجه لازم به فعالیت‌های اجتماعی/ تنوع، پایداری و خودتکایی در منابع مالی/ جذب کمک‌های نهادهای مالی مستقل/ جذب منابع و اعتبارات عمومی/ درآمدزایی برای دانشگاهیان/ شفافیت صورت‌های مالی دانشگاه/ کاهش هزینه سرانه خدمات	تأمین مالی پایدار	
۹	۸، ۷، ۱۸ و ۱	فضای باز اعتراض و آزادی بیان/ نمایندگی از همه ذی‌نفعان/ آزادی کافی برای فعالیت‌های صنفی/ اصلاح شیوه حکمرانی و ساختار تصمیم‌گیری/ اعطای استقلال و خودمختاری به دانشگاه/ ایجاد تحول در رویکرد مشارکتی/ برنامه‌ریزی تعاملی/ ترکیب متنوع هیئت‌امنا/ توجه به نظر دانشجویان در تصمیم‌گیری‌ها	اداره مشورتی و توجه به آزادی‌های دانشگاهی	
۸	۵، ۹، ۱۲، ۲۲، ۱ و ۴	ارزیابی و تضمین کیفیت/ ارزیابی عملکرد معطوف به پیامدهای اجتماعی/ ارزیابی بر مبنای معیارهای مورد توافق با ذی‌نفعان/ روابط عمومی قوی و ارتباطات رسانه‌ای مؤثر/ ارتقای شهرت علمی و تصویر اجتماعی دانشگاه/ طراحی سازوکارهای پاسخ‌گویی/ توجه به مدیریت کیفیت فراگیر/ نظام رتبه‌بندی دانشگاهی مبتنی بر معیارهای اجتماعی	ارزیابی، مستندسازی و گزارش‌دهی مستمر	
۱۰	۱۰، ۱۳، ۱۷، ۲۰ و ۲۳	آموزش نقش‌های اجتماعی/ ایجاد حس نوع‌دوستی/ تربیت شهروند آگاه، مسئول و مشارکت‌جو/ پرورش مهارت‌های شهروندی/ بحث و گفت‌وگو در کلاس درباره چالش‌های پایداری/ تقویت سواد رسانه‌ای/ آموزش حقوق شهروندی/ اصلاح مدل‌های ذهنی ناهمگون/ ارتقای سطح سواد اقتصادی/ قابلیت درک جهانی و فهم فرافرهنگی	آموزش اصول شهروندی	آموزش
۲۸	۸، ۱۰، ۷، ۱۱، ۱۳، ۱۵، ۱۷، ۱۹، ۲۰ و ۲۱	یادگیری خدمت‌محور/ آموزش خوداشتغالی/ ارائه دوره‌های کارورزی برای دانشجویان/ آموزش کارآفرینی/ یادگیری مهارت‌آفرین/ انطباق توانایی دانشجویان با نیازهای جامعه/ پرسشگری به‌جای مشاهده‌گری/ پرورش توانمندی‌های رفتاری و اجتماعی/ پرورش توانمندی‌های ادراکی و شناختی/ تسهیل فرصت‌های یادگیری شبیه‌سازی‌شده/ رشد تفکر سیستمی/ تقویت توانایی آینده‌نگری/ تقویت مهارت حل مسئله و تفکر انتقادی/ توانایی ارزیابی عملکرد/ توسعه صلاحیت‌های حرفه‌ای/ سبک‌های یادگیری تجربی/ سواد دانشگاهی (یادگیری چگونه یادگرفتن)/ فراگیری مهارت نظم‌پذیری/ فراگیری مهارت‌های فنی/ کاربردی کردن برنامه‌های آموزشی/ کنجکاوی آگاهانه/ مهارت در ارتباط نوشتاری/ مهارت در استفاده از فناوری اطلاعات/ مهارت‌های نفوذ و قانع‌سازی/ مهارت‌های برنامه‌ریزی/ مهارت‌های ارتباطی کلامی، غیرکلامی و فراکلامی/ هم‌افزایی مطالب تئوری و عملی/ یادگیری خودهدایت‌شده	توسعه توانمندی‌های دانشجو	

تعداد	منابع کدها	نمونه‌ای از کدها	عامل	بعد
۱۲	۵، ۱۷، ۲۰، ۲۳، ۶ و ۲	آموزش از راه دور/ اعطای بورسیه به افراد واجد صلاحیت و بدون توان مالی/ آموزش کارآفرینی در تمام سطوح/ آموزش مادام‌العمر/ آموزش آزاد/ آموزش به سازمان‌ها درباره حفظ پایداری و توسعه پایدار/ آموزش مبتنی بر فناوری/ عدالت آموزشی (دسترسی همگان)/ فراهم کردن زمینه‌هایی برای رشد دانشجویان مستعد/ مرتبط کردن اجتماع‌های مجازی به اجتماع علمی/ مشارکت بین‌المللی در امر تدریس و یادگیری/ آموزش با کیفیت زبان خارجی	فراگیربودن آموزش	آموزش
۱۶	۱۰، ۱۱، ۱۷، ۲۰ و ۱	استفاده از کارفرمایان، صنعتگران و خیرگان در گروه تدریس/ افزایش مهارت‌های رشته‌ای و فرارشته‌ای/ آموزش یادگیرنده‌محور/ برنامه درسی وارونه/ پداگوژی باز/ تغییر نقش معلم از دانای کل به راهنمای عمل/ تنوع در سبک‌های یادگیری/ توجه به اثرگذاری کردار بیش از گفتار/ توجه به روش‌های یادگیری گروهی/ دانش‌پژوهی تدریس/ رویکرد آموزشی مبتنی بر آموزش همتایان/ کاهش فشار و اضطراب در کلاس/ ماهیت مشارکتی و تیمی دروس/ مشارکت اعضای هیئت‌علمی در تدوین دروس/ مشارکت دانشجویان در تصمیم‌گیری دروس/ یادگیری اجتماعی	یادگیری مشارکتی	
۲۶	۵، ۸، ۱۰، ۷، ۱۵، ۱۸، ۲۰، ۲۲ و ۱	ایجاد رشته‌های جدید دانشگاهی/ ادغام توسعه پایدار در تکلیف‌های عملی/ ارتباط بین دانش، نگرش و توانش/ ارزشیابی پیامدهای برنامه درسی/ استفاده از رشته‌ها و مواد درسی گوناگون/ آموزش موضوعات پایداری/ بازنگری برنامه درسی با نگاه کارآفرینانه/ برنامه درسی پویا/ برنامه درسی جهت‌دهنده/ برنامه درسی روزآمد و منطبق بر نیاز روز/ تدوین برنامه‌های درسی با هدف پرورش نوآوری/ تدوین برنامه‌های درسی براساس مأموریت خاص/ درگیری فعال با دانش و محتوای درسی/ سازمان‌دهی برنامه درسی براساس نظم شغلی/ مطالعات موردی/ منظورکردن دانش بومی در محتوای دروس/ یادگیری مبتنی بر حل مسئله و بازی	محتوای درسی مسئله‌محور	
۱۷	۱۴ و ۱۱	رعایت حقوق دانشجویان در گروه/ رعایت حدنصاب زمان کلاس/ رعایت جنبه‌های اخلاقی و ارتباطی اعضای هیئت‌علمی گروه/ رعایت استانداردهای آموزشی و اخلاقی/ رعایت احترام و تکریم دانشجویان/ دوری از تبعیض در برخورد با دانشجویان/ در نظر گرفتن نیاز دانشجو در تدریس/ تواضع علمی اعضای هیئت‌علمی گروه/ پاسخ‌گویی مناسب/ به‌روزی بودن اعضای هیئت‌علمی/ برگزاری حدنصاب کلاس‌ها در ترم/ انعطاف‌پذیری قانونی اعضای گروه/ انعطاف‌پذیری در برخورد با دانشجویان/ آمادگی استادان پیش از ورود به کلاس/ ارزشیابی و نمره‌دهی عادلانه/ ارائه تکالیف مناسب و متناسب با اهداف درس/ جلوگیری از ارزشیابی کاذب	اخلاق در آموزش	
۸	۵، ۹، ۱۷، ۱، ۴	تحقیقات مشترک بین‌المللی/ طراحی پژوهش‌ها به کمک ذی‌نفعان در جامعه/ ایجاد شبکه‌های آزمایشگاهی/ آشنایی با الگوهای نوین پژوهشی/ پژوهش فراگیر با ترکیب مهارت‌های فرارشته‌ای، بین‌رشته‌ای و چند رشته‌ای/ ترغیب به کار تیمی/ حضور کارفرمایان در تیم پژوهش/ شبکه‌سازی و انطباق بین ظرفیت پژوهشی دانشگاه	پژوهش مشارکتی	پژوهش
۱۰	۵، ۸، ۹، ۱۷، ۱۹، ۲۳ و ۱	اقتضایی بودن دانش/ انتخاب موضوعات اجتماعی در پایان‌نامه/ انجام پژوهش‌های کاربردی/ پژوهش‌های کارساز مؤثر در توسعه ملی/ تغییر نگاه به پژوهش برای درآمدزایی به پژوهش به منظور مسائل جامعه/ تلفیق آموزش و پژوهش در مواجهه با نیازهای در حال تغییر/ تولید علم نافع/ قابلیت ایجاد تغییر در تحقیقات در واکنش به رشته‌های علمی در حال ظهور/ نگاه سیستمی به جای نگاه صرف عینی یا ذهنی/ یافتن راه‌حل‌های خلاق و جدید برای مسائل پیچیده	پژوهش مسئله‌محور	
۸	۵، ۱۴، ۱۶، ۱ و ۴	رعایت اصالت و امانت‌داری/ هنجارهای علمی/ آزادی عمل دانشجو در انتخاب موضوع پایان‌نامه و استاد راهنما/ تعهد اخلاقی استادان و دانشجویان در انجام پژوهش‌ها/ رعایت و حفظ مالکیت معنوی و فکری/ اجبار نکردن دانشجویان به نوشتن مقاله/ سوءاستفاده نکردن از دانشجویان در پژوهش/ کیفیت نتایج پژوهش	اخلاق در پژوهش	

تعداد	منابع کدها	نمونه‌ای از کدها	عامل	بعد
۹	۴، ۱، ۱۶، ۵	نقش انتقادی و بازتابی دانشگاهیان در جامعه/ برگزاری کمپین‌های آموزشی برای مردم/ دسترسی آزاد به نتایج پژوهش‌ها/ انتقال دانش به محرومان جامعه/ انتقال دانش به شرکت‌ها/ برگزاری کنفرانس‌ها و انتشار نشریه‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی/ تبادل دانش و ارتباط با صنعت/ مرجعیت علمی در جامعه	ترویج علم در صنعت و جامعه	آموزش
۱۱	۲۲، ۱۷، ۷، ۵ و ۲۳	ایجاد اکولوژی نوآوری در دانشگاه/ تمرکز بر نوآوری و کارآفرینی در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی/ توسعه فناوری‌های زیست‌محیطی/ توجه به چرخه حیات دانش (تولید، انتشار، کاربرد، کربست و نهادینه‌سازی)/ فروش حق امتیاز به صنعت/ کاربردی‌سازی و بومی‌سازی تحقیقات/ مدیریت نوآوری/ مدیریت مالکیت معنوی/ حمایت از ابداعات دانشجویان/ تجاری‌سازی علم و تأسیس شرکت‌های دانش‌بنیان/ توسعه نوآوری مسئولانه مبتنی بر اصول اخلاقی	حمایت از نوآوری	
۱۰	۲۲، ۱۶، ۱۲، ۵ و ۴	محافظت از زیست‌بوم منطقه/ نمادسازی برای حفظ طبیعت/ ایمنی زیستی، بهداشت کار/ مدیریت بازیافت، کاهش ضایعات و جلوگیری از آلودگی/ ترویج و آموزش همگانی اخلاق زیست‌محیطی/ توجه به موضوعات پایداری در داخل دانشگاه/ سیستم حمل‌ونقل پاک/ صرفه‌جویی در مصرف انرژی و مدیریت انرژی/ طرح منظر پایدار/ مواد غذایی سالم	توجه به محیط‌زیست	
۹	۲۱، ۱۹، ۱۶، ۱۴ و ۴ و ۶	احترام متقابل در کار/ ارائه اطلاعات به‌موقع درباره آیین‌نامه‌ها به دانشجویان/ ایجاد فرصت‌های برابر و پرهیز از تبعیض/ بازسازی نظام پاداش‌دهی/ پاسداشت اصول شفافیت در مناسبات و اداره امور/ حفظ اطلاعات و حریم خصوصی دانشگاهیان/ مبارزه با مصادیق فساد در دانشگاه/ شایسته‌گرایی/ مساوات‌طلبی و رعایت عدالت	رویه‌های کاری منصفانه	مدیریت داخلی
۱۷	۲۲، ۱۶، ۷، ۹ و ۴	بیمه دانشجویی/ انتقال و تبادل آسان دانشجو/ حل مشکلات دانشجویان/ امکانات رفاهی دانشجویی/ احترام به تنوع فرهنگی دانشجویان/ مشاوره به دانشجویان/ آسایش و رفاه کارکنان/ قرارداد بلندمدت کاری/ حفظ استادان با سابقه و شایسته/ پرداخت دستمزد منصفانه/ توجه به نیازهای اساسی کارکنان/ مشاوره به کارکنان/ بازآموزی و توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای سرمایه‌انسانی/ جذب دانشجویان و افراد بومی/ کمک به دانشجویان واجد صلاحیت و ناتوان/ وجود منشور و کتاب راهنمای استادان و دانشجویان در دانشگاه/ رصد منظم اشتغال دانش‌آموختگان	کیفیت زندگی کاری دانشگاهیان	
۱۹	۷، ۹، ۱۴، ۵ و ۱ و ۶، ۱۲	ارتقای بهره‌وری/ افزایش تحرک شغلی/ بهره‌برداری از مهارت‌های چندگانه و اشاعه کار تیمی/ پاسخ‌گویی گروه به قوانین دانشکده و دانشگاه/ تدوین آیین‌نامه‌های داخلی مسئله‌محور/ ساختار ترکیبی/ دوری از مقررات‌گرایی افراطی و دیوان‌سالاری/ ساختار آگاه و هوشیار/ ساختار تسهیلگر/ ساختار سازگارشونده/ فعال/ ساختار کاوشگر/ ساختارهای افقی/ ساختار هدایتگر/ فرهنگ تحول‌آفرین و توسعه‌دهنده/ فرهنگ‌سازمانی انعطاف‌پذیر/ فرهنگ عمل‌گرایانه/ مهندسی مجدد ساختارها/ وظیفه‌شناسی/ منابع انسانی کارآفرین و متعهد به پایداری	ساختار و فرهنگ پویا	
۹	۲۲ و ۸، ۵	توزیع منطقی امکانات و منابع فیزیکی/ نگهداری از اموال و دارایی‌ها/ تهیه امکانات مناسب برای معلولان/ استفاده از سیستم‌های یکپارچه مدیریتی/ استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی/ اصلاح زیرساخت‌های موجود/ تجهیز کردن کتابخانه‌ها، آزمایشگاه‌ها و.../ تسهیل دسترسی به منابع اطلاعاتی/ تعمیر و عمران ساختمان‌ها با توجه به اصول پایداری	پشتیبانی و زیرساخت نوین	خدمات
۶	۱۲ و ۸	ارائه خدمات فنی و مشاوره‌ای/ ایجاد دفاتر برای بازیابی/ تداوم ارتباط فارغ‌التحصیلان کارآفرین با دانشگاه/ راه‌اندازی شرکت‌های انشعابی و نوپا/ سازوکارهای حمایتی در سطح پارک علم و فناوری/ گسترش تعامل پارک علم و فناوری با شرکت‌ها	حمایت از شرکت‌های نوپا	

تعداد	منابع کدها	نمونه‌ای از کدها	عامل	بعد
۱۰	۱، ۵، ۷ و ۸	حمایت از فعالیت‌های توسعه پایدار در منطقه/ ارائه الگوهای برای مبارزه با فقر و محرومیت/ ارائه پروژه‌های مرتبط با نیاز صنعت/ ارتباط مستمر دانشگاه با صنعت/ اقتصاد مبتنی بر دانش/ انجام پروژه‌های مشترک با صنعت/ حضور ذی‌نفعان بیرونی در پروژه‌ها/ ارائه خدمات مشاوره‌ای به شرکت‌ها/ فراهم کردن فرصت برای صنعت‌گران و مدیران برای طرح مسائل خود در دانشگاه/ ایجاد شبکه و گسترش ارتباط دانشگاه با سرمایه‌گذاران و شرکت‌ها	مشارکت در اقتصاد منطقه	خدمات
۱۹	۸، ۹، ۷، ۱۲، ۱۶، ۲۱، ۲۳ و ۲	ارتباط با افراد مؤثر جامعه/ حمایت از مراسم اجتماعی/ ارائه خدمات مشاوره‌ای به سازمان‌ها/ اشاعه عدالت و برابری در جامعه/ ایجاد مراکزی برای طرح مشکلات جامعه به دانشگاه/ بالابردن توانایی بالقوه جامعه/ پاسخ‌گویی اجتماعی دانشگاهیان به متن جامعه/ توجه به سرمایه اجتماعی (هم‌بستگی، اعتماد و انسجام)/ توسعه‌پذیری اجتماعی/ توسعه تفکر مردم‌سالاری/ توجه به میراث فرهنگی و هویت منطقه‌ای/ توسعه نهادهای محلی/ توسعه و ارتقای فرهنگ عمومی جامعه/ شبکه‌سازی و گسترش تعاملات/ کاهش تعارضات اجتماعی/ کنشگری مثبت در جامعه/ معرفی و قدردانی از خیران/ همکاری با مدارس، کسب‌وکارها، انجمن‌ها/ همکاری با نهادهای خیریه و بشردوستانه	تقویت سرمایه اجتماعی و فرهنگی در جامعه	
۷	۱۲ و ۱۶ و ۲۲ و ۱	اهدای خون/ کمک به پناهجویان/ مشارکت کارکنان در خدمات اجتماعی/ کمک‌های میدانی دانشجویان/ توجه به بیماری‌های خاص و مشارکت برای رفع آن‌ها/ حاشیه‌زدایی از گروه‌های اجتماعی/ کمک در زمان بلایای طبیعی و اجتماعی	فعالیت‌های خیرخواهانه	
۳۱۶		جمع		

راهبردی

چشم‌انداز و راهبرد روشن، رهبر حامی، تأمین مالی پایدار، ائتلاف گسترده با ذی‌نفعان بیرونی، اداره مشورتی و آزادی دانشگاه، ارزیابی و گزارش‌دهی مستمر

خدمات

حمایت از شرکت‌های نوپا، مشارکت در اقتصاد منطقه، تقویت سرمایه اجتماعی و فرهنگی در جامعه، فعالیت‌های خیرخواهانه

آموزش

آموزش شهروندی، توانمندسازی دانشجوی، آموزش فراگیر، یادگیری مشارکتی، محتوای درسی مسئله‌محور، اخلاق در آموزش

پژوهش

پژوهش مشارکتی، پژوهش مسئله‌محور، اخلاق در پژوهش، ترویج علم در صنعت و جامعه، حمایت از نوآوری

مدیریت داخلی

توجه به محیط‌زیست، رویه‌های کاری منصفانه، کیفیت زندگی کاری دانشگاهیان، پشتیبانی و زیرساخت نوین، ساختار اداری پویا

شکل ۲. دسته‌بندی ابعاد مسئولیت اجتماعی دانشگاه

بحث و نتیجه‌گیری

بعد راهبرد مسئولانه دانشگاه

مطالعات زیادی اهمیت مسئولیت اجتماعی دانشگاه را در سطح راهبری دانشگاه می‌دانند. محمد (2015) به ضرورت توجه به مسئولیت اجتماعی در چشم‌انداز، بیانیه مأموریت و ارزش‌ها، ارتباط با سازمان‌ها و نهادهای ذی‌نفع بیرونی، پایش، ارزیابی و گزارش‌دهی مستمر دانشگاه اشاره کرده است. بخاری (2017) نیز به اهمیت توجه به اسناد راهبردی و برادران حقیر و همکاران (2019) به سیاست‌ها و انتظارات دولت و وزارت علوم از دانشگاه درباره مسئولیت اجتماعی اشاره کرده‌اند. اسفیجانی و همکاران (2013) به لزوم شفافیت و مشارکت ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری و تنوع منابع مالی تأکید کرده‌اند. همچنین چارچوب پیشنهادی اتحادیه اروپا درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه در پژوهش دیما (2015) نیز بر اهمیت وجود اصول مسئولیت اجتماعی در سیاست‌ها و راهبردهای دانشگاه و مشارکت ذی‌نفعان بیرونی در اداره دانشگاه تأکید کرده است. توجه به مؤلفه‌های راهبردی دانشگاه در کشورهایی مانند ایران که در آن نقش سیاست‌های دولت در دانشگاه بسیار پررنگ است از اهمیت بیشتری برخوردار است. مهم‌ترین مؤلفه این بعد در دانشگاه ایرانی را می‌توان «رهبری حامی» دانست. رهبر حمایتگر می‌تواند، با انگیزه‌بخشی به دانشگاهیان و تعامل مناسب با دولت‌مردان، فضای پویایی برای توجه به مسائل اجتماعی در دانشگاه فراهم کند.

بعد مدیریت داخلی مسئولانه دانشگاه

لطیف (2018) مسئولیت‌های سازمانی دانشگاه را افزایش کیفیت زندگی دانشگاهی، فراهم ساختن محیط کاری محترمانه، عادلانه و دور از تبعیض می‌داند. کابرا و همکاران (2018) مدیریت شفاف، سیستم اخلاق مدار و شیوه مناسب کار را از ویژگی‌های مدیریت سازمانی مسئولانه در دانشگاه معرفی می‌کنند. ویگمار آلوارز و رویز لوزانو (2019) نیز با استفاده از راهنمای گروه آموزش عالی معاهده جهانی^۹ درباره اداره داخلی دانشگاه، مؤلفه‌های حقوق بشر، محیط‌زیست، محیط مطلوب کار و ضد فساد در دانشگاه تأکید کرده‌اند. اهمیت بعد مدیریت داخلی مسئولانه در دانشگاه‌های ایران، درباره تعاملات و مناسبات متقابل استادان، کارکنان و دانشجویان مدنظر است.

بعد پژوهش مسئولانه دانشگاه

مطالعات جدید متأثر از نوآوری و پژوهش مسئولانه با توجه به گسترش دانشگاه‌های پژوهشی، تحول در این حوزه را ضروری می‌دانند. گومز و همکاران (2019) به لزوم توجه به علم باز،^{۱۰} مشارکت بازیگران بیرونی در طراحی و اولویت‌دهی به پژوهش‌ها

گدارد و همکاران (2016) هفت ویژگی را برای افزایش تعهد اجتماعی دانشگاه‌های امروز ضروری می‌دانند. در این پژوهش، با رعایت این ویژگی‌ها مقالات انتخابی به‌دقت بررسی و مطالعه و مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه شناسایی شدند. این هفت ویژگی عبارت‌اند از: شناخت هدف^۱ اصلی دانشگاه، مشارکت فعال^۲ کارکردهای آموزشی و پژوهشی در امور محلی، ملی و جهانی، داشتن رویکرد کل‌نگر^۳ به مشارکت اجتماعی در امور، توجه به مکان^۴ و منطقه دانشگاه، سرمایه‌گذاری^۵ و حمایت از پروژه‌های بیرون از دانشگاه و حمایت از «عناصر مرزی»^۶، شفافیت، پاسخ‌گویی^۷ و داشتن معیارها و شاخص‌های عملکردی روشن برای گزارش‌دهی و به‌کارگیری روش‌های نوآورانه^۸ و رویکردهای نوظهور مانند نوآوری اجتماعی، رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌سازی برای مقابله با چالش‌های اجتماعی (Goddard et al., 2016: 10-11).

مطالعات انجام‌شده درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه به سه دسته کلی تقسیم می‌شود. دسته اول به رویکرد توسعه اقتصادی نزدیک‌اند و مسئولیت اجتماعی دانشگاه را ادامه‌دهنده مفهوم مسئولیت اجتماعی بنگاه به‌صورت ابزاری می‌دانند. تأکید این مقالات بر بهبود مدیریت داخلی و انجام فعالیت‌های داوطلبانه در بیرون از دانشگاه است و کمتر به تحول در ابعاد آموزش و پژوهش توجه دارند. دسته دوم پژوهش‌هایی هستند که بیشتر رویکرد اجتماعی دارند و به ذی‌نفعان دانشگاهی اهمیت می‌دهند. در این پژوهش‌ها بر مشارکت‌پذیری دانشگاهیان و کیفیت زندگی کاری آن‌ها تأکید می‌شود و کمتر به موضوعات تأمین مالی و تأثیرات اقتصادی دانشگاه در جامعه توجه دارند، اما دسته سوم مطالعاتی هستند که با رویکردی کل‌نگر (اخلاقی، اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی) به بررسی جامع مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه و مفاهیم مرتبط با آن پرداخته‌اند، در این پژوهش با مطالعه جامع و انتقادی این پژوهش‌ها آن‌ها را با هم ترکیب و مؤلفه‌های مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه را با توجه به رویکرد خیر عمومی شناسایی کردیم. در ادامه یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین مقایسه می‌گردد.

1. Sense of Purpose
2. Actively Engaged
3. Holistic Approach
4. Sense of Place
5. Willing to Invest
6. Boundary Spanners
7. Transparent and Accountable
8. Innovative Methodologies

9. Global Compact

10. Open Science

بعد خدمات مسئولانه دانشگاه

این بعد قبل از اینکه نگاه راهبردی به مسئولیت اجتماعی دانشگاه شکل بگیرد، بعد غالب در مسئولیت اجتماعی بود و هنوز هم برخی به اشتباه مسئولیت اجتماعی را تنها همین بعد در دانشگاه می‌دانند. البته این بعد از اهمیت بالایی برخوردار است. رومابی و همکاران (2020) فعالیت‌هایی مانند هدایت اقبال محروم جامعه، خدمات اجتماعی و مذهبی، اهدای خون، آموزش اجتماعات محلی، خدمات درمانی رایگان و تقویت شرکت‌های کوچک محلی را از جمله فعالیت‌های اجتماعی دانشگاه معرفی می‌کنند. گومز و همکاران (2019) نیز به توسعه پروژه‌های خدمات اجتماعی برای حل مسائل جامعه، ارتباط نزدیک با فعالان توسعه اجتماعی (دولت، سمن‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و...)، اشتراک امکانات، تجهیزات و منابع با اجتماعات محلی اشاره کرده‌اند. در این باره نیز دانشگاه ایرانی می‌تواند با تعامل بیشتر با سمن‌های موجود در جامعه، علاوه بر شناسایی بهتر مسائل جامعه، فعالیت این سمن‌ها را به سوی علم‌محوری سوق دهد (Rahmani, 2019: 343-358).

در این مقاله، مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه به صورت روشن و واضح ارائه شد؛ مسئولیت‌هایی که پایداری دانشگاه و جامعه محلی، ملی و جهانی را تضمین می‌کند (Shek and Hollister, 2017: 81). پایداری دانشگاه نیز مستلزم در پیش گرفتن رویکرد خیر عمومی در اهداف دانشگاه است. در واقع توجه به توسعه اقتصادی، اجتماعی و حفظ محیط‌زیست در جامعه محلی، حضور در عرصه بین‌المللی، پذیرش تکثر و تنوع فرهنگ‌های گوناگون و پرورش دانشجویان توانمند برای زندگی و اشتغال موفق در آینده و توجه به کیفیت زندگی کاری دانشگاهیان، از جمله مهم‌ترین مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه برای پایداری زیستی هستند. اگر عمل به مسئولیت امکان‌پذیر نباشد، تلاش برای فراهم کردن شرایط و رفع موانع مسئولیتی جدید و از نوع درجه دوم ایجاد می‌کند (Alasti, 2019)؛ بنابراین در صورت نبود شرایط لازم برای حرکت دانشگاه به سوی پایداری، مسئولیت دانشگاه گام برداشتن به منظور فراهم ساختن شرایط لازم است.

از جمله محدودیت‌های پژوهش می‌توان به این نکته اشاره کرد که در پژوهش حاضر تنها به بررسی منابع فارسی موجود در زمینه‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه پرداخته شد؛ از این رو انجام پژوهشی مشابه در حد وسیع‌تر و مطالعه منابع انگلیسی موجود در پایگاه‌های معتبر جهانی پیشنهاد می‌شود. همچنین این پژوهش در بازه‌ای ده‌ساله صورت گرفت که می‌توان پژوهش را برای بازه زمانی گسترده‌تر انجام داد. از سوی دیگر می‌توان کلمات کلیدی برای جست‌وجو را به صورت گسترده‌تری انتخاب کرد تا مقاله‌های بیشتری جست‌وجو شود.

و انتقال دانش به ذی‌نفعان در جامعه تأکید دارند. وازکونز و همکاران (2015) نیز ورود ارزش‌های پایداری به پژوهش‌ها، پژوهش درباره مسائل اجتماعی، توسعه فناوری‌های دوستدار محیط‌زیست و احترام به ارزش‌های فردی و اجتماعی در تحقیقات را از مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری در پژوهش می‌دانند. سانچزهرناندز و مایناردز (2016) با تأکید بر پژوهش مسئولانه به مؤلفه‌های مشارکت با اجتماعات پژوهشی، منابع متنوع پژوهشی، ارائه اطلاعات پژوهش به دانشجویان، بورسیه پژوهشی، پژوهش‌های مشارکتی در سطح بین‌المللی، نشست‌های گفت‌وگو محور برای کشف موقعیت‌های پژوهش، حمایت از نوآوری و انتقال دانش به جامعه تأکید دارند. توجه به این بعد در دانشگاه‌های ایران ضروری است؛ زیرا در سال‌های اخیر توجه به کمیت مقالات و محدود شدن اثربخشی پژوهش به ارجاع‌دهی علمی^۱ افزایش یافته است.

بعد آموزش مسئولانه دانشگاه

توجه به مشارکت‌محوری و خدمت - یادگیری در آموزش سابقه فراوانی دارد و به کارهای جان دیویی می‌رسد (Mahdi, 2019). گومز و همکاران (2019) یادگیری مشارکتی، آموزش تفکر بازتابی و انتقادی، آموزش مسئولیت اجتماعی، آموزش مهارت‌های شغلی، یادگیری مداوم، محتوای درسی مرتبط با مسائل اجتماعی و ارتباط با دانش‌آموختگان را مؤلفه‌های یک آموزش مسئولیت‌پذیر می‌دانند. وازکونز و همکاران (2015) به آموزش موضوعات محیط‌زیستی و اضافه کردن محتوای اخلاق حرفه‌ای به برنامه درسی، آموزش ارزش‌های فردی و اجتماعی، احترام به تکثر و عدالت‌محوری اشاره کرده‌اند. سانچزهرناندز و مایناردز (2016) نیز به وجود رشته‌های تحصیلی یا دروس ویژه اخلاقیات، آموزش مورد پژوهی و کارآموزی مرتبط با پایداری اشاره کرده‌اند. همچنین برادران حقیر و همکاران (2019) استفاده از کارفرمایان و خبرگان در گروه تدریس، رعایت عدالت در ارزیابی، توجه به اثرگذاری کردار و آشنا کردن دانشجویان با مسئولیت اجتماعی را از جمله عوامل مسئولیت اجتماعی در آموزش می‌دانند. دانشگاه ایرانی اگر بخواهد با تحولات روز همراه باشد باید در حوزه آموزش خود انقلاب اساسی ایجاد کند؛ روش‌های یادگیری مشارکتی و محتوای برنامه‌های درسی به‌روز و مرتبط با مسائل جامعه که علاوه بر دانش و مهارت دانشجویان، توانمندی‌های او را برای راهی از وضعیت‌های پیچیده (ذهنی و مادی، فردی و اجتماعی) و نوآفرینی افزایش می‌دهند.

- Alimohammadlou, M. Akbari, B., and Mahdavianpoor, E. (2014). "Identifying Social Responsibility in Universities (USR) Using Fuzzy Delphi. Case study: Shiraz University". *Iranian Higher Education*, 6 (3), pp.161-192. {in Persian}
- Baptiste, H. J., Cai, Y. G., Atiquil Islam, A. Y. M., and Wenceslas, N. (2022). "A Systematic Review of University Social Responsibility in Post-Conflict Societies: The Case of the Great Lakes Region of East Africa". *Social Indicators Research*, pp.1-37.
- Baradaran Haghiri, M., Noorshahi, N., and Roshan, A. R. (2019). "The conceptualization of social responsibility of the university in Iran". *IRPHE*. 25 (3), pp. 1-26. {in Persian}
- Barnett, R. (Ed.). (2012). *The future university: Ideas and possibilities*. Translators: Shasti, SH. Moghimi, SH. (1397). *Tehran: Institute for Social and Cultural Studies*. {in Persian}
- Bastos, F. C. C., de Souza, M. J. B., and Hoffmann, E. M. (2019). "University Social Responsibility: An Analysis from the Carroll's Model". *Revista de Negócios*, 24(3), pp. 27-48.
- Bench, S., and Day, T. (2010). "The user experience of critical care discharge: A meta-synthesis of qualitative research". *International Journal of Nursing Studies*, 47(4), pp. 487-499.
- Bokhari, A. A. H. (2017). "Universities' Social Responsibility(USR) and Sustainable Development: A Conceptual Framework". *SSRG International Journal of Economics and Management Studies (SSRG-IJEMS)*, 4(12), pp. 8-16.
- Cabrera, J. J. B., Mera, B., del R. M. B., and Espinosa, K. V. B. (2018). "University social responsibility from the perspective of the different stakeholders". *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 14(4), pp. 220-230.
- Carayannis, E. G., Barth, T. D., & Campbell, D. F. (2012). The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation. *Journal of innovation and entrepreneurship*, 1, 1-12
- Carroll, A. B. (1991). "The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral

پیشنهادها

- افزایش اثرگذاری دانشگاه، مفیدبودن و اثربخش بودن آن در جامعه با مشارکت پذیری و مواجهه تمامی ذی‌نفعان امکان‌پذیر است. آموزش مشارکتی و پژوهش هدفمند در هسته‌های پژوهشی و همچنین رابطه نظام‌مند کارکردهای دانشگاهی برای خدمت به جامعه مهم‌ترین هدف‌گذاری یک دانشگاه مسئولیت‌پذیر است. به‌صورت ویژه برای دانشگاه‌های ایران نکات زیر پیشنهاد می‌شود:
- توجه هیئت امنای دانشگاه‌ها به ذی‌نفعان گوناگون دانشگاهی و مداخله دادن آن‌ها در امور راهبردی.
  - برقرارکردن نظام ارزیابی و پاداش‌دهی بر پایه اثربخشی اجتماعی، دانشگاه‌ها را به مشارکت و اثربخشی اجتماعی و منطقه‌ای ترغیب می‌کند.
  - ارزش نهادن و توجه بیشتر به نظام‌های رتبه‌بندی جهانی که به تأثیرات اجتماعی دانشگاه توجه بیشتری دارند.
  - تأسیس واحدی در دانشگاه برای پیگیری، ارزیابی و گزارش‌دهی وضعیت مسئولیت اجتماعی آن ضروری است.
  - اتصال به شبکه‌های جهانی مسئولیت‌پذیری اجتماعی و شبکه‌سازی میان دانشگاه‌های ایران برای انتقال بهترین تجربه‌ها درباره مسئولیت اجتماعی بسیار مفید است.
  - رابطه دانشگاه‌های ایران با جامعه پیرامونی و محلی خود بسیار کم و محدود است. پیشنهاد می‌شود دانشگاه‌ها برای ارتباط بیشتر با جامعه محلی خود برنامه‌ریزی جامعی داشته باشند.

سپاس‌گزاری

مطالعه حاضر از پایان‌نامه دکتری استخراج شده و با پشتیبانی مالی دبیرخانه شورای عالی عتف انجام شده است. بدین‌وسیله از دبیرخانه این شورا قدردانی می‌شود.

منابع

- Ahmadian Chashemi, M., and Niazazari, K., Salehi, M. (2021). "Designing the model of Fourth-generation University to Improve Education and Research Quality in Higher Education". *Educational Development of Judishapur*, 11(4), pp. 901-911. {in Persian}
- Alasti, K. (2019). "Responsible Research and Innovation and the Concept of Moral Responsibility". *Methodology of Social Sciences and Humanities*, 25(100), pp. 59-80.
- Ali, M. Mustapha, I. Osman, S., and Hassan, U. (2021). "University social responsibility: A review of conceptual evolution and its thematic analysis". *Journal of Cleaner Production*. 286:124931.

- management of organizational stakeholders". *Business Horizons*, 34(4), pp. 39-48.
- Chen, S. H., Nasongkhla, J., and Donaldson, J. A. (2015). "University Social Responsibility (USR): Identifying an Ethical Foundation within Higher Education Institutions". *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 14(4), pp. 165-172.
- Darabi, S., Azizi, N., Salimi, J., Shirbagi, N. (2019). "A Reflection on Academic Sustainability Indicators: Analyzing the Views of Higher Education Policy Makers and Planners". *Journal of Educational Planning Studies*, 8(15), pp. 19-55. {in Persian}
- Dávila, E. P., Silva, E. L. E., Apac, M. A. D., Torres, B. D., Neyra, M. M. Á. S., Figueroa, M. D. P. M., and Paulino, N. B. (2022). "University Social Responsibility: State of the art". *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 6(2), pp. 806-815.
- Dima, G. (2015). Comparative Research on the Social Responsibility of Universities in Europe and development of a Community reference framework. University Politehnica of Bucharest.
- Dolati, A., Siadat, A., Aminbeidokhti, A., Neyestani, M. (2021). "An Analysis of the Social Participation of Universities in the Society with an Emphasis on Local Community Expectations". *Journal of Applied Sociology*, 32(1), pp. 59-82. {in Persian}
- Eghdampour, R., Keshtiaray, N., and Esmaili, R. (2020). "Student's experiences of Social Responsibility in the university". *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 10(20), pp. 237-264. {in Persian}
- Esfijani, A., Hussain, F., and Chang, E. (2013). "University social responsibility ontology". *Engineering Intelligent Systems*, 21(4), pp. 271-281.
- Fathadirad, H., parsar, A., shahi, S., bahrami, M. (2020). Identify and Analyze the Social Responsibilities of the University. *Journal of Research on Management of Teaching in Marine Sciences*, 7(2), 33-45. {in Persian}
- Fazlifard, S., Lotfi Heravi, M., and Samandar Ali Eshtehardi, M. (2021). "Awards to Entrepreneurship and Engagement in Higher Education". *Science and Technology Policy Letters*, 11(4), pp. 98-114.
- Goddard, J., Hazelkorn, E., and Vallance, P. (Eds.). (2016). *The civic university: The policy and leadership challenges*. Edward Elgar Publishing.
- Gomes, S., Nogueira, M., Serra, F., and Esgaio, A. (2019). Social responsibility in higher education institutions in Portugal: the missing link between expectations, perceptions and practices. EDULEARN19 Proceedings, Palma de Maiorca.
- Habibi, N., Vazifehdust, H., and Jafari, P. (2016). "Upgrading Islamic Azad University social accountability factors". *IRPHE*. 22 (2), pp.125-145. {in Persian}
- Hamzerobati, M., Javdani, H., Mohajeran, B., Seyed Abbaszadeh, M. M., and Bazrafshan Moghadam M., (2017). Sustainable University: Prerequisites for Achieving Sustainable Education. *JMDP*. 30 (3), pp. 61-96. {in Persian}
- Huang, Y. F., and Do, M. H. (2021). "Review of empirical research on university social responsibility". *International Journal of Educational Management*, 35(3), pp. 549-63.
- Javdani, H., and Hamzerobati, M. (2019). "Sustainable university, an endeavor for survival and sustainability". *IRPHE*. 25 (2), pp. 63-86. {in Persian}
- Javdani, H., and keaxa, A. (2020). "Critical review of Iranian studies in the field of sustainable higher education". *Journal of Educational Planning Studies*, 9(17), pp. 1-28. {in Persian}
- Keykha, A., and Abili, K. (2020). "Study of Social Responsibility of Educational Groups (Case study: Department of Management and Educational Planning, the University of Tehran)". *ihej*. 2020; 12 (1):113-138. {in Persian}
- Keykha, A. (2021). "Recreating the Entrepreneurship Ecosystem Model of Third Generation University (Case Study: University of Tehran)". *Journal of Research on Management of Teaching in Marine Sciences*, 8(1), pp. 124-143. {in Persian}
- Laasch, O., and Conaway, R. N. (2014). Principles of responsible management: Global sustainability, responsibility, and ethics. Cengage Learning

- Latif, K. F. (2018). "The development and validation of stakeholder-based scale for measuring university social responsibility (USR)". *Social Indicators Research*, 140(2), pp. 511-547.
- MacIntyre, A. C. (2009). *God, philosophy, universities: A selective history of the Catholic philosophical tradition*. Translators: Mosleh, E. and Heshmati A. (1400). Tehran: Naqdefarhang. {in Persian}
- Mahdi R. (2019). *An Introduction to the University's Interaction with the Environment: Theories and Experiences*. Tehran: Institute for Social and Cultural Studies. {in Persian}
- Mili, S., Bouayad, A., and Lahrech, A. (2020). "Evaluation of the implementation of University Social Responsibility in Morocco". *International Journal of Management and Humanities (IJMH)*, 4(7), pp. 74-79.
- Mohamed, A. T. E. (2015). "A Framework for University Social Responsibility and Sustainability: The Case of South Valley University", *Egypt* 9(7), pp. 2407-2416.
- Mohammadi, Y., Monavvarifard, F., Salehi, L., and Movahedi, R. (2019). "Factors Affecting on Outspread of Sustainable Higher Education from Viewpoints of Students (Case Study: College of Agriculture Sciences, Bu-Ali Sina University)". *Journal of Agricultural Education Administration Research*, 11(48), pp. 57-74. {in Persian}
- Mousavi, S.H., Ghorchian, N., and Jafari, P. (2021). "Provide a model for promoting the role of universities in sustainable development". *Quarterly Journal Of Educational Leadership and Administration*, 15(1), pp. 97-136. {in Persian}
- Nejati, M. Shafaei, A. Salamzadeh, Y. & Daraei, M. (2011). Corporate social responsibility and universities: A study of top 10 world universities' websites. *African Journal of Business Management*, 5(2), 440-447.
- Nematollahi Z., Ranaei-kordsholi H., Alimohamadloo M., and Salimi GH. (2019). "A Systematic Review of the Capabilities of the Third Generation University". *Studies in Learning and Instruction*. 11(1), pp. 183-217. {in Persian}
- Nili, M., Nasr, A., Sharif, M., and Merhrmohammadi, M. (2010). "Social Prerequisites and Outcomes of Accountable Curriculum in Higher Education Case Study: Public Universities of Isfahan". *Journal of Applied Sociology*, 21(2), pp. 57-76. {in Persian}
- Omidinia, A. (2020). *Virtuous organization*. Tehran: Roham Andisheh. {in Persian}
- Owen, R., Macnaghten, P., Stilgoe, J., Gorman, M., Fisher, E., and Guston, D. (2013). "A framework for responsible" innovation in Owen R, Bessant J, and Heintz M, (eds) *Responsible innovation: managing the responsible emergence of science and innovation in society*.
- Pawłowski, K. (2009). "The 'fourth generation university' as a creator of the local and regional development". *Higher Education in Europe*, 34(1), pp. 51-64
- Pellizzoni, L. (2004). "Responsibility and environmental governance". *Environmental politics*, 13(3), pp. 541-565.
- Pinheiro, R., Benneworth, P., and Jones, G. A. (2012). *Universities and Regional Development: A Critical Assessment of Tensions and Contradictions*. Translators: Keydozi, A M. and Gholamian, M. (1399). Tehran: IRPHE. {in Persian}
- Rad, E., Faghihi, A., Nateghi, F., Moeini Kia, M. (2017). "Planning a Sustainable University Model Based on the Researches in Iran". 6(14), 193-216. {in Persian}
- Rahmani, J. (2019). *Essays on Social Responsibility of Iranian University and Environmental Crisis*. Tehran: Institute for Social and Cultural Studies. {in Persian}
- Rajabian Gharib, F., Mohammadzadeh, S., and Sharifzadeh, M. S. (2021). "Developing a Model for University-Community Engagement based on Social Responsibility Approach in Agricultural Higher Education." *IRPHE*, 26 (4), pp. 85-111. {in Persian}
- Rajabian Gharib, F., Mohammadzadeh, S., Harif Sharifzadeh, M. (2021). "Social responsibility in higher agricultural education: The future research approach". *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 13(3), pp. 33-69. {in Persian}

- Rumambi, H., Kaparang, R., Lintong, J., and Tangon, J. (2020). "Corporate Social Responsibility (CSR) in Higher Education: An Indonesian Sustainable Development Perspective". *First International Conference on Applied Science and Technology (ICAST 2018)*, 298, 1-4.
- Sánchez-Hernández, M. I., and Mainardes, E. W. (2016). "University social responsibility: a student base analysis in Brazil". *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 13(2), pp. 151-169.
- Sandelowski, M., and Barroso, J. (2006). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer Publishing Company.
- Sepehri, Y., Liaghatdar, M.J., and Esfijani, A. (2021). "Approaches and Methods of Teaching and Learning in Fourth Generation Universities from the Perspective of Faculty Members: A Qualitative Case Study". *Studies in Learning and Instruction*, 12(2), pp. 137-161. {in Persian}
- Shahvali, M., Moezzi, F., and Marzooghi. R. (2020). "A Methodology for Paradigm Shift to Explain Sustainable University". *JMDP*. 33 (1), pp. 171-201. {in Persian}
- Shek, D. T., and Hollister, R. M. (2017). *University social responsibility and quality of life*. Translator: Ramezani Mehraban, M. (1400). Tehran: Institute for Social and Cultural Studies. {in Persian}
- Shiri, H. (2021). "University and Society: A Study of the Relationship between University and Government, Industry and Civil Society". *Biquarterly Journal of Sociology of Social Institutions*, 7(16), pp. 251-283. {in Persian}
- Shokrollahi, M., Davoudi, R., Kamali, N. (2020). "The Responsibility of the Academic System to the Community: Designing a Model to Assess Its Current and Desirable Status". *SCDS*. 8 (3), pp. 151-178. {in Persian}
- Smiley, M. (2008). *Collective Responsibility*. Translator: Khodadadi, Maryam (1394). Tehran: Qoqnoos. {in Persian}
- Talebian-darzi, M., Fallah, V., Salehi, M. (2021). "Identifying the components of social responsibility in the curriculum of the skill university". *Journal of Educational Sciences*, 28(1), pp. 208-228. {in Persian}
- Toshmali, G., Alimohammadzadeh, K, Maher, A., Hosseinim SM, Bahadori, M. (2020). "Conceptualization of entrepreneurial university and pattern design of third generation university". *Iran Occupational Health*, 17(1), pp. 415-36. {in Persian}
- Vallaey, F., De la Cruz, C., and Sasia, P. M. (2009). *Responsabilidad social universitaria: manual de primeros pasos*. Inter-American Development Bank.
- Vasilescu, R., Barna, C., Epure, M., and Baicu, C. (2010). "Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), pp. 4177-4182.
- Vázquez, J. L., L Aza, C., and Lanero, A. (2015). "Students' experiences of university social responsibility and perceptions of satisfaction and quality of service". *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 28(S), pp. 25-39.
- Wigmore-Álvarez, A., & Ruiz-Lozano, M. (2014). The United Nations Global Compact Progress Reports as management control instruments for social responsibility at Spanish universities. *Sage Open*, 4(2), 2158244014532105.
- Yadollahi Dehcheshmeh, A., Rajaipour, S., and Siadat, A. (2021). "Developing a fourth generation model for Iranian universities". *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 13(4), pp. 31-57. {in Persian}

پیوست

لیست مقالات انتخاب شده برای مطالعه

۱	برادران حقیر و همکاران (۲۰۱۹)	مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه ایران
۲	حبیبی و همکاران (۲۰۱۶)	مؤلفه‌های ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی
۳	توشمالی و همکاران (۲۰۲۰)	مفهوم‌سازی دانشگاه کارآفرین و طراحی الگوی دانشگاه نسل سوم
۴	رجبیان غریب و همکاران (۲۰۲۱)	تدوین الگوی پیوند دانشگاه و جامعه مبتنی بر رویکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آموزش عالی کشاورزی
۵	نعمت‌الهی و همکاران (۲۰۱۹)	مرووری نظام‌مند بر قابلیت‌های دانشگاه نسل سوم
۶	علی‌محمودلو و همکاران (۲۰۱۴)	شناسایی مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها با استفاده از تکنیک دلفی فازی مطالعه موردی: دانشگاه شیراز
۷	یدالهی ده‌چشمه و همکاران (۲۰۲۱)	تدوین الگوی چهارم برای دانشگاه‌های ایران
۸	کیخا و پورکریمی (۲۰۲۱)	بازآفرینی الگوی اکوسیستم کارآفرینی دانشگاه نسل سوم
۹	احمدیان چاشمی و همکاران (۲۰۲۱)	طراحی مدل نقش دانشگاه نسل چهارم در جهت ارتقای کیفیت آموزشی و پژوهشی در آموزش عالی
۱۰	سپهری و همکاران (۲۰۲۱)	رویکردها و روش‌های یاددهی و یادگیری در دانشگاه‌های نسل چهارم از منظر اعضای هیات علمی: مطالعه موردی کیفی
۱۱	طالبیان، فلاح و صالحی (۲۰۲۱)	شناسایی مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در برنامه درسی دانشگاه مهارتی
۱۲	فرهادی راد پارسا و همکاران (۲۰۲۰)	شناسایی و واکاوی مسئولیت اجتماعی دانشگاه
۱۳	اقدام‌پور و همکاران (۲۰۲۰)	تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه
۱۴	کیخا و ایبلی (۲۰۲۰)	مطالعه مسئولیت اجتماعی گروه‌های آموزشی (نمونه موردی: گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه تهران)
۱۵	نیلی و همکاران (۲۰۱۰)	الزام‌ها و پیامدهای برنامه درسی پاسخگو در آموزش عالی مطالعه موردی: دانشگاه‌های دولتی اصفهان
۱۶	شکرالهی و همکاران (۲۰۲۰)	مسئولیت نظام دانشگاهی در قبال جامعه: طراحی مدلی جهت ارزیابی وضعیت موجود و مطلوب آن
۱۷	دارابی و همکاران (۲۰۱۹)	تأملی بر شاخص‌های پایداری دانشگاهی: واکاوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزش عالی
۱۸	محمدی و همکاران (۲۰۱۹)	عامل‌های اثرگذار بر توسعه آموزش عالی پایدار از دیدگاه دانشجویان دانشکده کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا
۱۹	شاهولی و همکاران (۲۰۲۰)	روش‌شناسی گذار پارادایمی برای تبیین دانشگاه پایدار
۲۰	حمزه‌رباطی و همکاران (۲۰۱۷)	دانشگاه پایدار: پیش‌بایست‌های دستیابی به آموزش پایدار
۲۱	جاودانی و کیخا (۲۰۲۰)	بازکاوی انتقادی مطالعات ایرانی در قلمرو آموزش عالی پایدار
۲۲	راد و همکاران (۲۰۱۷)	طراحی مدل دانشگاه پایدار، مبتنی بر مطالعات صورت گرفته در ایران
۲۳	موسوی و همکاران (۲۰۲۱)	ارائه مدلی برای ارتقای نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار

The Conceptual Framework for Identifying and Evaluating the Main Components of University Social Responsibility Using the Meta-Synthesis Method

Hamzeh Hajiabbasi¹

Akram Ghadimi²

Hossein Sheykhrezaee³

Abstract

The growing gap between education, research, and services has resulted in conflict between these functions in recent years. The university has decoupled its social functions from its scientific concerns. University social responsibility is the component that connects all universities. functions. As a result, we should not limit the concept of engagement to the third mission, which may reduce it to a secondary role. The meta-synthesis method was used to classify measurements in order to evaluate their social responsibility. An extensive review of the existing literature yielded 870 primary articles. The 23 cases were chosen after careful consideration of their relationship to the research objectives. The university's indicators of social responsibility were classified into five. The indicators of social responsibility were measured in three dimensions using open and axial coding. The classes of the university were classified into 5 dimensions and 26 main categories. Dimensions include (1) governance (clear vision, supportive leadership, interaction with external stakeholders, Sustainable financing, democratic and consultative administration, and continuous evaluation and reporting), (2) education (Citizenship Principles Education, capability development, Inclusive Education, Problem-Oriented Curriculum, Participatory Training, and ethics in education), and (3) research (participatory research, problem-oriented research, transferring knowledge to industry and society; and social innovation); (4) services (supporting start-ups, participation in the regional economy, cultural and social development; and charitable activities) and (5) internal management (fair working procedures, quality of academic life academics, attention to the environment, dynamic structure and culture, and new infrastructure, were distinguished. This article shows that a responsible university pays attention to social media. issues in all functions and does not reduce the concern for social issues to The third role of the university.

Keywords: University functions, public good, sustainable university, Entrepreneur University, fourth generation university

---

1. PhD Candidate Science and Technology Policy, National Research Institute for Science Policy (NRISP)

2. (Corresponding author) Faculty of Science & Technology Futures Studies, National Research Institute for Science Policy (NRISP)

3. Assistant Professor, Iranian Institute of Philosophy

نقش نامه و فرم تعارض منافع

الف) نقش نامه

پدیدآورندگان	حمزه حاجی عباسی	اکرم قدیمی	حسین شیخ رضایی
نقش	نویسنده	نویسنده مسئول	نویسنده
نگارش متن	نگارش و بازنگری متن	بازنگری متن	بازنگری متن
ویرایش متن و ...	ویرایش متن، پاسخ به داوران	ویرایش متن	ویرایش متن
طراحی / مفهوم پردازی	طراحی	طراحی / مفهوم پردازی	طراحی / مفهوم پردازی
گردآوری داده	گردآوری داده‌ها	گردآوری داده‌ها	-
تحلیل / تفسیر داده	تحلیل و تفسیر داده‌ها	تحلیل و تفسیر داده‌ها	تحلیل و تفسیر داده‌ها
سایر نقش‌ها	اجرای پژوهش	معرفی منابع، نظارت بر روند اجرا	معرفی منابع، بازخوانی نسخه نهایی

ب) اعلام تعارض منافع

در جریان انتشار مقالات علمی تعارض منافع به این معنی است که نویسنده یا نویسندگان، داوران و یا حتی سردبیران مجلات دارای ارتباطات شخصی و یا اقتصادی می‌باشند که ممکن است به طور ناعادلانه‌ای بر تصمیم‌گیری آن‌ها در چاپ یک مقاله تأثیرگذار باشد. تعارض منافع به خودی خود مشکلی ندارد بلکه عدم اظهار آن است که مسئله‌ساز می‌شود.

بدین وسیله نویسندگان اعلام می‌کنند که رابطه مالی یا غیرمالی با سازمان، نهاد یا اشخاصی که موضوع یا مفاد این تحقیق هستند ندارند، اعم از رابطه و انتساب رسمی یا غیررسمی. منظور از رابطه و انتفاع مالی از جمله عبارت است از دریافت پژوهانه، گرنت آموزشی، ایراد سخنرانی، عضویت سازمانی، افتخاری

یا غیررسمی، اشتغال، مالکیت سهام، و دریافت حق اختراع، و البته محدود به این موارد نیست. منظور از رابطه و انتفاع غیرمالی عبارت است از روابط شخصی، خانوادگی یا حرفه‌ای، اندیشه‌ای یا باورمندانه، و غیره.

چنانچه هر یک از نویسندگان تعارض منافی داشته باشد (و یا نداشته باشد) در فرم زیر تصریح و اعلام خواهد کرد:

مثال: نویسنده الف هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد. نویسنده ب از شرکت فلان که موضوع تحقیق بوده است گرنت دریافت کرده است. نویسندگان ج و د در سازمان فلان که موضوع تحقیق بوده است سخنرانی افتخاری داشته‌اند و در شرکت فلان که موضوع تحقیق بوده است سهامدارند.

اظهار (عدم) تعارض منافع: با سلام و احترام؛ به استحضار می‌رساند نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی ندارد.

نویسنده مسئول: اکرم قدیمی

تاریخ: ۱۴۰۲/۰۸/۱۴